

TÜRK VE CEZAYİR MİLLİ MÜCADELE DÖNEMLERİNDE EDEBİYATIN ROLÜ*

Zeynep OKTAY**

Huriye Yıldırım ÇİNAR***

Öz: Ulusların tarihinde yer alan en önemli olay hiç kuşkusuz millî mücadele dönemleri ve bağımsızlık savaşlarıdır. Bu mücadelelerin gelecek kuşaklara tanıtılması önem arz etmektedir. Edebiyat, bu transferin sağlanmasında önemli bir araçtır. Bu çalışmada Türkiye Cumhuriyeti ve Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlık mücadeleleri karşılıklı olarak incelenerek her iki süreçte de millî bilinç ve duyguların oluşumunda edebiyatın rolü analiz edilmiştir. Nitekim edebiyat, ulusların değişim ve dönüşümünde her zaman yol gösterici ve yansıtıcı bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda da edebiyatçılar millî bir kimliğin inşasında tarihsel dokuya yer verdikleri eserleri kaleme alırlar. Eserlerinde özellikle tarihi kahramanlara ve olaylara atıfta bulunarak halkın kendi tarihiyle gurur duymalarını ve millî bir coşkuyla motive olmalarını sağlarlar. Ayrıca gelecek nesilleri bilinçlendirmek ve millî duyguları aktarmak amacıyla onları yaşadıkları millete ait hissettirecek sembelleri seçerler. Bu nedenle bu çalışmada Türkiye ve Cezayir'deki millî mücadele dönemlerinde gelişen edebiyatın hem o dönemde hem de gelecek nesillerdeki millî kimlik ve duyguların gelişmesindeki etkisini vurgulamak amaçlanmaktadır. Bahsi geçen amaç minvalinde araştırma, nitel araştırma ve sistematik literatür tarama ile millî mücadele temalı edebî eserlerin içerik analizi yönteminden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Millî Edebiyat, Millî Mücadele, Cezayir Romancılığı, Türk Romancılığı.

Abstract: It is incontestable that the most significant events in the history of nations are those periods during which they are engaged in struggles for national independence or wars of independence. It is crucial to ensure that these struggles are conveyed to future generations. It can be argued that literature is the most effective means of ensuring this transfer. This study examines the independence struggles of the Republic of Turkey and the Democratic People's Republic of Algeria within a comparative framework, analysing the role of literature in shaping national consciousness and emotions in both processes. It is evident that literature has consistently served as both a guiding and reflective force in the evolution and transformation of nations. In this context, literary figures incorporate historical details into their works, contributing to the formation of a national identity. In their works, they instill a sense of pride in their own history and motivate their audiences with national fervor, particularly by invoking historical figures and events. Furthermore, they select symbols that foster a sense of belonging in future generations, thereby enhancing awareness and evoking national sentiments. It is for these reasons that this study aims to emphasise the impact of literature developed during the periods of national struggle in Turkey and Algeria on the development of national identity and emotions, both during the period in question and in future generations. In alignment with the aforementioned aim, the research was conducted using a combination of qualitative methods, a systematic literature review, and content analysis of literary works on the theme of national struggle.

Keywords: National literature, National Independence, Algerian literature, Turkish literature,

* Geliş Tarihi: 31.10.2024, Kabul Tarihi: 03.12.2024. DOI: 10.54132/akaf.1577125

** Zeynep Oktay, Doktor, Milli Eğitim Bakanlığı, e-mail: zeynepoktay81@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0561-8753

*** Huriye Yıldırım Çınar, Doktor Öğr. Üyesi Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi e-mail: yildirim.huriye@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0561-8753/ 0000-0003-3052-617X

GİRİŞ:

Millî mücadele süreçleri açısından benzer tarihi arka planlara sahip olan Türkiye ve Cezayir bağımsızlıklarını kazanmak için uzun ve zorlu bir direniş dönemi yaşamıştır. Her iki ülkenin millî mücadele süreci halkların direniş azmi, millî bilinç ve bağımsızlık arzusu gibi ortak değerlerle şekillenirken, bu dönemde edebiyat toplumlari harekete geçiren ve millî duygulari güçlendiren bir araç olarak işlev görmüştür. Her iki ülkenin de millî edebiyatında, tarihsel kahramanlar, destansı anlatılar ve halkın kendi kimliğıyle gurur duymasini sağlayacak motifler ön planda yer almıştır. Bu anlatılar, sadece halki motive etmekle kalmamış; aynı zamanda gelecek nesillere de millî değerleri aktarma amacı gütmüştür. Bu açıdan, Türkiye ve Cezayir örnekleri, edebiyatın toplumsal dönüşümdeki ve kimlik inşasındaki işlevini incelemek için oldukça anlamlı iki vaka oluşturmaktadır.

Türk millî mücadelesinde ve sonrasında edebiyat, ulusal kimliğı şekillendirmek ve cumhuriyetin ideallerini desteklemek için güçlü bir araç olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk, yeni cumhuriyetin ideallerini yansıtacak, birleşmiş ve çağdaş bir Türk milleti fikrini teşvik edecek millî bir edebiyatın gelişmesini teşvik etmiştir.

Cezayir millî mücadelesinde de edebiyat millî duygu ve bilinçlerin yeşermesinde oldukça etkili olmuştur. Ülkenin Fransa tarafından sömürgeleştirilmesiyle geçen uzun tarihi, Cezayir'in bağımsızlık mücadelesinin siyasi ve kültürel karmaşıklıklarını yansıtan zengin bir edebi gelenek üretmiştir. Hem Arapça hem de Fransızca Cezayir edebiyatı, Cezayir halkının içinde bulunduğu siyasi ve sosyo-ekonomik durumlar hakkında farkındalık yaratmak ve siyasi ve sosyal değişime ilham vermek için güçlü bir araç olarak kullanılmıştır.

Hem Türkiye'de hem de Cezayir'de edebiyat, işgalci rejimlere karşı bir direniş aracı olarak ve ulusal birlik ve kimliğı ilerletme aracı olarak kullanılmıştır. Tüm yazım türleriyle edebiyat, bu iki ülkenin ulusal mücadelelerinde çok önemli bir rol oynamış, kamuoyunu şekillendirmek, kamusal bilinç yaratmak, siyasi ve sosyal değişime motivasyon sağlamak için güçlü bir araç olarak hizmet etmiştir.

Filhakika edebi ürünlerin daha çok gelişmesini sağlayan ortam barış zamanlarındadır. Bakıldığında şartlar gereğı olsa gerek savaş dönemlerinde sayıca daha az ürünler verilmiştir. Ancak edebiyatın nesilden nesile tarih ve kültür aktarımı gibi bir misyonu olduğundan bunu gerek savaşlar esnasında gerekse savaşlara tanıklık ettiği olaylar silsilesi ile savaş sonrası dönemlerde anlatı metinleriyle dile getirerek misliyle yerine getirdiğı görülür. Savaş esnasındaki edebi ürünler daha çok ruhların ihtiyaç duyduğu hamaset dolu lirik şiirler ve askeri kahramanlıkları öven destansı hikayeler formundadır (Duman, 2018:102). Savaş sonrası edebiyat ise tarihi anlatı metinler olarak şekillenir. Yakup Kadri savaş edebiyatına dair olan edebi ürünleri sığ ve estetikten yoksun görür ve "marazi" olarak tanımlar (Karaosmanoğlu, 1919:15). Ancak araştırmamıza konu

olan Cezayir ve Türk edebiyatı özelinde ele aldığımızda edebi ürünler bağımsızlık mücadelesinin ihtiyaç duyduğu “biz” duygusunun ve dolayısıyla millî birlik ruhunun tabiri caizse iç cephenin muhkem kılınmasında katalizör görevi görmüştür. Şiirle anılan Arap edebiyatı Arap dilinin geliştirilmesi kadar Arap milliyetçiliğini de besleyen bir argüman olmuştur. Özellikle Batı dünyasına coğrafik ve kültürel yakınlığı olan Lübnanlı edebiyatçılar Butros Bustânî (ö.1883), İbrahim Yazıcı (ö.1906) ve Abdurrahman el-Kavakibi (1849-1903) vb. isimler edebi rönesans hareketi (en-Nahdatu'l-Edebi'l-Arabî) adı altında dilde, fikirde ve edebiyatta bir akım başlatırlar. Ancak bakıldığında bu hareketin özünde Batı ile yakınlaşma/benzeşme düşüncesinin daha hâkim olduğu görülür. Bunda öncülük eden isimlerin kiminin Hıristiyan kiminin de milliyetçiliğin babası Fransa'da eğitim almış olmaları önemli bir etkidir. Örneğin hareketin öncüsü Hıristiyan İbrahim Yazıcı'nın gazete ve dergilerde yayımladığı şiirlerinin ana teması Arap milliyetçiliğidir (Usta, 2012:25):

ماركلا بر علا اهيا مالس

مامغلا مكرطق عوبر داجو

Bulutlar topraklarınızı ıslatsın

Selam olsun size ey onurlu Araplar

فقد طمي الخطب حتى غاصت الركب

تنهبوا واستيقفوا ايها العرب

Hatta Çamur dize ulaştı musibet arttı

Dikkat! Uyanın ey Araplar

Batı tandanslı Arap milliyetçiliğinin garptaki görünümü Batı'ya öykünme eğiliminde iken uzun yıllar Batı ve Avrupa tarafından sömürülen Afrika halklarında milliyetçiliğin karakteri dini bir hüviyete bürünür. Bunda özellikle Mağrib coğrafyasının sûfiler eliyle İslamlaştırılmasının önemi büyüktür. Zira Afrika halklarının bağımsızlık savaşlarında liderlik eden şahsiyetlere bakıldığında hepsinin mutasavvıf önderler olduğu görülecektir (Özköse, 2019:59).

Türk ve Cezayir millî mücadeleleri ve milliyetçiliğinin oluşumunda edebiyatın rolünü inceleyen ve nitel içerik analizi yöntemiyle hazırlanan bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Cezayir millî mücadelesi ve Cezayir milliyetçiliğinin genel niteliklerine yer verilmiştir. Akabinde ise edebiyatın Cezayir millî mücadelesindeki rolü detaylıca incelenmiştir. İkinci bölümde ise Türk millî mücadelesinin nasıl meydana geldiği ve bu dönemdeki etkili olan Türk milliyetçiliğinin genel nitelikleri incelenmektedir. Bu incelemeler kapsamında Türk millî mücadelesi ve milliyetçi unsurlara edebiyatın nasıl etki ettiği de örneklerle açıklanmaktadır. Sonuç bölümünde ise Türk ve Cezayir millî mücadelelerinin benzerlik ve farklılıklarına değinilerek bu iki farklı toplumun siyasal ve toplumsal devrim sürecinde edebiyatın etkisi ortaya konulmuştur.

1. Cezayir Millî Mücadelesi ve Edebiyat

1824-1830 tarihlerinde Fransa'da iktidarda olan X. Charles, Avrupalılarla girdiği birçok savaştan dolayı zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu yönetimindeki Cezayir'i

işgal etmeyi amaçlamıştır. Çünkü Cezayir, Fransız donanması ve askeri operasyonlar için oldukça stratejik bir konumdaydı. Ayrıca bu ülke gelişmekte olan Fransız endüstrisinin ihtiyaç duyduğu hammadde ve pazar olanakları için de önemliydi. Bu gerekçeler minvalinde General Louis-Auguste Desbureaux komutasındaki Fransız birlikleri 5 Temmuz 1830 tarihinde Cezayir’e bir çıkarma yaptılar (Miraglia, 2017: 311-327). Zamanın modern Avrupalı ordusuna karşı direnci kırılan Osmanlı kuvvetleri direnişlerini sürdürememiş ve neticesinde Fransızlar, Cezayir kıyı bölgelerini ele geçirmiştir. Birkaç ay içinde ise tüm Cezayir Fransızların kontrolüne girmiştir.

Fransızlar, Cezayir’de Paris’teki yetkililer tarafından kontrol edilen bir sömürge yönetimi kurmuştur. Bu yönetim bölgede büyük bir Fransız askeri varlığı ile desteklenmiştir. Öyle ki Fransız yönetimine karşı direnişe geçen unsurlar bu askeri komutayla acımasızca bastırılmıştır. Hatırlanacağı üzere, 1840-1846 yılları arasında Abdülkadir el- Cezâirî (ö. 1883) komutasındaki direnişçiler Fransız kolonyal yönetimine karşı direnişe geçmişlerdir. Sert mizaçlı bir lider olan Cezâirî, her ne kadar mücadelesinde dini söylemlerde bulunduyorsa da işgalci Fransızlara karşı Hristiyan ve Yahudilerin de kendileriyle beraber savaşmasına olanak tanımıştır. Abdülkadir Cezâirî liderliğindeki direnişçiler Fransız kolonyal yönetimini yaklaşık 7 yıl zorlamış; ancak 1846 yılında Fransız askerleri tarafından bastırılmıştır (Demir, 2018: 160-166).

Fransızlar işgal ettikleri Cezayir topraklarında “kolon” olarak bilinen çok sayıda yerleşim birimi kurmuştur (Todd, 2011: 155-186). Bu birimlere yerleşen yerleşimciler ise yerli halka göre daha çok imtiyazlı davranılarak toprağa, kaynaklara ve sosyal hizmetlere daha çok erişim hakkı tanınmıştır (Nam, 2013: 162-167). Sömürge döneminde Fransızlar Cezayir’de değerli tarım ürünleri, kereste gibi ürünler yanında kurşun, çinko, fosfat, demir, petrol ve doğal gaz gibi doğal kaynakları da kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanmıştır (Samers, 1997: 43-55). Fransız sömürgeciler ve onlarla iş birliği içindeki kişiler Cezayir’in bu zenginliklerinden yararlanırken geniş halk kitlesi derin bir yoksullukla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

1871’de Muhammed el-Mukrânî (Guillaume, :2021: 5-6) ve 1881’de Sidi Şeyh Boumama (Lasheb, 2020: 550-552) gibi liderler etrafında toplanan Cezayir halkı Fransızların sömürge yönetimine karşı direniş hareketleri başlamıştır. Ancak bu direniş girişimleri sadece Fransız askeri varlığı ile bastırılmamış diğer yandan ülkedeki yargı mekanizması da tamamen değiştirilmiştir (Nam, 2013: 164-165). 1919 yılına kadar sürecek olan bu yeni yargı yapılanmasında kolonyal yerleşimciler muaf tutulurken Cezayir halkı birçok temel haklarından mahrum bırakılıyordu. Irk ayrımına dayanan bu siyasi tutum diğer yandan ekonomik alanda da mevcuttu. Kolonyal yönetim işgal ettiği alanlardaki masraflarını Cezayir halkından aldığı ağır vergilerle karşılamaya çalışmıştır.

Cezayir’deki kolonyal yönetim bölge halkı üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmak için geniş çaplı bir asimilasyon politikası uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda

yerel halka Fransız dili, kültürü, siyasi ve hukuk sistemleri empoze edilmiştir. Bu asimilasyon sürecinde Fransız kolonyal yönetimi Cezayir’de şu uygulamaları gerçekleştirmiştir:

Arap dilinin okullarda ve devlet kurumlarında kullanılmasının yasaklanması (Maamri, 2009: 4).

Müslümanların Hristiyanlığa geçmesinin teşvik edilmesi (Ghoche, 2019: 91-92)

İslamın ve geleneklerin uygulanmasının kısıtlanması

Fransız kültürünü ve tarihini kutlamak için heykeller, anıtlar ve binaların inşa edilmesi (Ghoche, 2019:91-92).

Yeni Fransız yerleşim yerleri oluşturmak için insanların zorla yerinden edilmesi (Feichtinger, 2017).

Fransızların Cezayirlileri asimile etmeyi amaçlayan bu uygulamaları istenilen sonucu vermemiştir. II. Dünya Savaşı’nın ardından Fransa, Birleşik Krallık gibi Avrupalı sömürgeci devletler siyasi ve ekonomik açıdan yıpranmıştı. Ayrıca bu süreçte uluslararası alanda milliyetçilik olgusu Afrika ve Asya’daki sömürge halklarında giderek yaygınlaşmaya başlamıştı. Bu ortamda Cezayir halkı Fransız sömürgeci politikalarına daha fazla direnememiş ve 1940’ların sonundan itibaren kolonyal yönetime karşı sert bir muhalefete başlamıştır. Bu dönemde Cezayir milliyetçiliğinin daha da belirginleşmeye başladığını söylemek mümkündür (Fois, 2016: 210). 1954 yılında başlayan millî mücadelenin belkemiğini oluşturacak Cezayir milliyetçiliğini meydana getiren unsurları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Kültürel baskı: Fransız kolonyal yönetiminin Arap dilinin kullanımını ve kültürel değerlere karşı başlattığı asimilasyon politikaları, Cezayir’de kültürel bir yabancılaşmaya neden olmuştur. Kendi kültürel kimliklerinden koparıldıkları hissine kapılan Cezayirliler, kimliklerini geri kazanmak için sömürgeci Fransa ve onun kültürüne karşı mücadeleye koyulmuştur (Palaj, 2014: 37-55).

Siyasi baskı: Fransız sömürge hükümeti, Cezayir halkının siyasi ve medeni haklarını kısıtlamıştır. Cezayirli bireylerin siyasal sürece katılımları engellenmeye çalışılmıştır. II. Dünya Savaşı’nın ardından Wilson İlkeleri ile uluslararası alanda vurgulanan self determinasyon hakkı, siyasi haklarından mahrum bırakılan Cezayirlilerde kendi kaderlerini tayin etme arzusunu perçinlemiştir.

Ekonomik sömürü: Fransız sömürge hükümetinin politikaları, nüfusun çoğunluğu yoksulluk içinde yaşarken, servetin küçük bir azınlığın elinde toplanmasına yol açmıştır. Tarımın ve doğal kaynakların kolonyal yönetim tarafından yerel halkın çıkarlarını göz ardı ederek kontrol edilmesi ülkede ekonomik eşitsizlik ve adaletsizlik duygularının yoğunlaşmasına neden olmuştur. Dünya Savaşları ile yıpranan küresel ekonomi ve sömürgeci devletlerin ekonomik kapasitesi Cezayir gibi sömürgeci

halkların olumsuz ekonomik koşullarını daha da zorlaştırmıştır. Derin yoksulluk ve yaygın işsizlik karşısında çaresiz kalan Cezayir halkı çözümün ancak sömürgeci sistemin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olduğunu düşünmeye başlamıştır (İsmail, 2024:149-152).

Sosyal eşitsizlik: Kolonyal yönetimin politikaları sonucunda gelir kaynaklarını kaybeden kırsalda yaşayan çok sayıda Cezayir vatandaşları kendileri ve ailelerinin yaşamlarını sürdürebilmek için kentlere göçmüştür. Artan kentleşme ülkedeki şehirlerde büyük ekonomik ve yapısal sorunları gündeme getirmiş, bireylerde ise sosyal eşitsizlik duygusunu oluşturmuştur. Hükümetin sadece yerleşimcileri kayırıp kendilerini göz ardı ettiğini düşünen Cezayir milliyetçileri sosyal adalet için mücadeleye girişmiştir.

Uluslararası sistemin etkisi: II. Dünya Savaşı sonrasında hızla yükselişe geçen self determinasyon ilkesi ve milliyetçilik hareketleri sömürge halklarında dekolonizasyon sürecini başlatmıştır. Savaştan siyasi ve ekonomik olarak yıpranarak çıkan sömürgeci güçler için ise sömürge sahibi olmanın maliyeti oldukça artmıştı. Fransa ve Birleşik Krallık'ın iç siyasetinde sömürge sahibi olma konusunda çıkan büyük tartışmalar ve giderek zorlaşan ekonomik şartlar neticesinde bu devletler de sömürgelerinin bağımsızlık taleplerine olumlu yanıt vermesine neden olmuştur.

Cezayir'deki siyasi, ekonomik, askeri ve sosyo-kültürel ortam ve dünya savaşlarının sonucunda oluşan uluslararası konjonktür, Cezayir milliyetçilerinin Fransız kolonyal yönetimine karşı bazı siyasi ve askeri yapılanmalara gitmesine neden olmuştur. İlk olarak 1946 yılında Cezayir'deki iki büyük milliyetçi hareketten birisi olan Ulusal Cezayir Hareketi (Mouvement National Algérien-MNA) Messali Hac tarafından kurulmuştur. Bağımsız ve sosyalist bir Cezayir kurulmasını amaçlayan MNA Fransız Hükümeti tarafından 1949 yılında yasaklanmıştır. 1951 yılında ise ülkede bir yeraltı örgütü niteliğinde olan "Teşkilat-ı Mahsusa" (Organisation spéciale- OS) kurulmuştur (Thomas-Asselin, 2022: 516-520). Teşkilat-ı Mahsusa o dönem Fransız Hükümetine karşı birçok sabotaj ve propaganda eylemlerinden sorumlu tutulmuştur. 1954 yılında ise bağımsızlık mücadelesinin daha militan bir yaklaşımını savunan Ben Boulaïd, Didouche, Boudiaf, Bitat, Belkacem Krim gibi bir grup radikal milliyetçi isim (Le Monde 20 Mart 1962) "Devrimci Birlik ve Eylem Komitesini" (CRUA- Comité Révolutionnaire d'unité et d'action) kurmuştur (Yefsah, 2013: 9). Ardından ise bu komite ve Cezayir'deki diğer milliyetçi oluşumlar Fransızlara karşı bağımsızlık mücadelesinin meşru temsilcisi olarak görülen "Ulusal Kurtuluş Cephesini" (Front de libération nationale- FLN) kurmuştur. 1956 yılında ise FLN tarafından düzenlenen "Summam Kongresi", MNA, Sosyalist Demokrat Birlik (USD) ve Cezayir Komünist Partisi (PCA) dahil olmak üzere farklı milliyetçi grupların liderlerini bir araya getirerek bağımsızlık mücadelesi için birleşik bir cephe ve strateji oluşturulmasını amaçlamıştır (Jesus, 2004: 105).

Cezayir Devrimi olarak da bilinen Cezayir Bağımsızlık Savaşı, 1 Kasım 1954'te

FLN'nin Fransız askeri ve sivil hedeflerine yönelik bir dizi koordineli saldırısıyla başlamıştır. Fransa Başbakanı Pierre Mendès France liderliğindeki Fransız hükümeti, FLN saldırılarına olağanüstü hâl ilan ederek ve FLN'ye karşı bir kontrgerilla hareketi başlatarak yanıt vermiştir. Fransız hükümetinin askeri operasyonuna yaygın işkence kullanımı, ayırım gözetmeyen cinayetler ve sivillerin zorla yer değiştirmesi dahil olmak üzere acımasız taktikler damgasını vurmuştur (Wall, 2001: 13-22).

Diğer yandan FLN de Fransız hedeflerine ve Fransızlarla iş birliği yapan Cezayirli sivillere yönelik saldırılar düzenlemeye devam etmiştir. Bu dönemde FLN ayrıca, birçok ülke tarafından Cezayir'in meşru hükümeti olarak tanınan GPRA (Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti) olarak bilinen paralel bir hükümet de kurup başkanlığına da Ferhat Abbas'ı getirmiştir.

Savaş tüm şiddetiyle devam ederken 1950'lerin sonunda Charles de Gaulle Hükümeti Cezayir Savaşına siyasi bir çözüm arayışına girmiştir. Bu kapsamda De Gaulle, FLN ile 18 Mart 1962'de imzalanan Evian Anlaşmalarıyla neticelenen gizli müzakerelere başlamıştır (Fırat, 2009: 117). Anlaşmalar, ateşkes, siyasi mahkumların serbest bırakılması ve 5 Temmuz'da ilan edilen bağımsızlık için bir takvim oluşmasını sağlamıştır. Cezayir Kurtuluş Savaşı, tahminen 1,5 milyon Cezayirli (TRT Haber 1 Kasım 2022) ve yaklaşık 20.000 Fransız askerinin öldüğü oldukça kanlı bir savaştır. Savaş ayrıca ülkedeki Avrupalı yerleşimciler ve "harki" denilen Fransız ordusu için savaşan çok sayıda Cezayirli askerlerin Cezayir'den Fransa'ya toplu göçüne de neden olmuştur.

1.2. Cezayir Millî Mücadelesinde Edebiyatın Rolü

Kurtuluş mücadelesi sırasında Cezayir milliyetçiliğinin şekillenmesinde ve ifade edilmesinde edebiyatın önemli bir rol oynadığını söylemek gerekir. Edebiyatın siyasi ve sosyal bir eleştiri ve kültürel koruma aracı olarak kullanılması, Cezayir halkı arasında ulusal kimlik ve direniş duygusunun sağlamaşmasına yardımcı olmuştur. Bu manada özellikle şiir, Cezayir kültürünü, dilini ve tarihini korumak ve genç nesillere aktarmak için önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu araç, Fransız sömürge hükümetinin Arap dilini ve kültürünü bastırma çabalarına karşı koymaya yardımcı olmuştur. Bu dönem şiiri vatan ve özgürlüğü vurgulayan, geleceğe yönelik umut aşılayan, şehitleri ve kahramanları yücelten bir görünümde dir (Gökgöz, 2018: 95).

Selâhukum ve Selâhuhum adlı kasidesinde şair Sâlih el-Harfî (1932-1938), Cezayir'in millî mücadelesi hakkında şöyle demektedir:

اديدح نم بوقاً مز علا ناكف اديدح ءاوجألاو ضرألا تالم

Yer ve gök demirle doldu Azim demirden daha güçlüydü

Bir başka şair Abdurrahman ez-Zenâkî (d.1934) ise sözleriyle oluşan millî ruha

dikkat çeker: “*Toprağımızda şimşek gibi fırtına gibi intikam için her gün bir devrim vardır*” (Gökgöz, 2018: 96-97). Aynı şekilde Millî şair Muftî Zekeriyya (1908-1977) da mücadele ruhunu vatan sevgisi ve hamaset dolu şiirlerinde dile getirmektedir. Zekeriyya’nın 1936 yılında yazdığı ve o zaman Halk Partisi’nin resmî marşı olarak kabul edilen *Fidâiyyû el-Cezâir - Cezayir Fedailerî* marşından ile sonrasında kaleme aldığı ve günümüze değin Cezayir Devleti’nin resmî marşı olarak gelmiş *Kasem-Yemin Olsun* marşı başta olmak üzere, şiirleri Cezayir kurtuluş mücadelesinin genişlemesinde etkili olmuştur. O dönem Muftî Zekeriyya “*Kahredici belalara ve akan temiz kanlara yemin olsun ki*” mısralarıyla halkının direnişine bir seda olmuştur (Khelifa, 2014: 102).

II. Dünya Savaşı sonrasında Cezayir halkında özgürlük düşüncesi daha fazla yer etmiş, akıllar hürriyet ve bağımsızlık fikirleriyle aydınlanmaya başlamıştır. Bu ortamda özellikle gazilere seslenen serbest vezinde halk şiirleri daha çok görülmeye başlanmıştır. Ancak tüm bu –klasik, serbest vb.- şiir türleri, marşlar Cezayir topraklarında millî mücadelenin yeşermesine önemli katkılar sağlamıştır.

Edebiyat, Fransız sömürge hükümetinin politikalarını eleştirmek ve Cezayir halkının karşı karşıya olduğu adaletsizlikleri ve baskıyı teşhir etmek için de kullanılmıştır. Cezayir kurtuluş mücadelesinin en yoğun yıllarının yaşandığı 1954-1962 yılları arasındaki süreç aynı zamanda ülkede o zamana kadar edebiyat alanındaki en verimli dönem olarak da kabul edilir. Keza bu dönemde halk nezdinde yükselen millî duygular ve coşkular edebiyat alanına da yansımıştır. II. Dünya Savaşı’nın sona ermesinin ardından ülkede açılan vakıf ve sosyal yardım dernekler ile sayıları giderek artan gazete ve dergiler edebî ürünlerin çeşitlenmesine ve halka ulaştırılmasında önemli bir katkı sağlamıştır. Bu dönem ortaya çıkan edebî canlanmada siyasi konular yanında sosyolojik ve psikolojik meseleler yenilikçi bir üslupla ele alınmaya başlanmıştır (Abdî’l Mutî, 2003: 92; Vâsînî el-A‘rac, 1986:65).

Bu manada yaşanan toplumsal çalkantıların yansıtılmasında hiç kuşkusuz en önemli edebî argüman roman olmuştur. Batı kaynaklı roman sanatının bu coğrafyada yeşermesi biraz zaman alır ve edebî anlamda ancak 1940’lardan sonra görülebilmektedir. Bu alandaki ilk roman örneği ülke edebiyatının en bilinen isimlerinden birisi olan Ahmed Rıdâ Hûhû tarafından kaleme alınmıştır. Hûhû’nun *Ğâdetu Ummî’l-Kurâ – Mekke’nin Genç Kızı* adlı romanı (1947), ilk roman olması kadar Cezayir kadınının toplumsal statüsü ve özgürlüklerinden bahseden ilk Arapça roman olma yönüyle de öncü eser olarak addedilir (Karasu, 2020: 54).

Cezayir romancılığı kullandığı edebî dil bakımından iki döneme ayrılmaktadır. Cezayir romancılığının ilk dönemi yaklaşık olarak yüz otuz yıl sömürgesi olarak kaldığı Fransızların diliyle kaleme alınmış ve ağırlıklı olarak Fransızca romanların yazıldığı 1945-1962 yılları arasındaki dönemdir. İkinci evresi ise 1962 Bağımsızlık Savaşı sonrasında romanların Fransızca yanında Arapça da yazılmaya başlandığı dönemdir. Birinci dönemde Fransız dili ve roman geleneğine hâkim Muhammed Dîb (ö.2003),

Mevlûd Ma‘merî (ö.1989), Kâtib Yâsîn (ö.1989) ve Mevlûd Fir‘avn (ö.1962) gibi yazarlar Fransız sömürgeciliğinin gölgesinde gelişen Frankofon1 edebiyatının etkisi ile modernizmin gerekliliği gibi görmeleri nedeniyle eserlerini Fransızca yazmışlardır (Mesaimi-Starkey, 1998: 487; Karasu, ae:56). 1945’ten 1957’ye kadar uzanan dönemde ortaya konulan edebî eserler kısa hikâyeler ve gündelik yaşamı betimleyen folklorik türden romanlardı. Bu dönem romancılarının başında Mevlûd Fir‘avn (ö.1962) gelmektedir. Romanlarında işgal altındaki mazlum halkının duygularına tercüman olmuş ve maruz kaldıkları eza ve işkenceleri tasvir etmiştir. Romanlarında ana karakterler çoğu zaman çiftçiler olmuş ve onların yaşadığı sıkıntıları bu şekilde dile gelmesini sağlamıştır. Fir‘avn’ın bu minvaldeki önde gelen romanları, *İbnu’l Fakîr - Fakirin Oğlu* (1953) ve *el-Ard ve ‘d-Dem – Toprak ve Kan*’dır (1957). Mevlûd Ma‘merî’nin (ö.1989) *el-Hadbetu’l-Mensiyetu – Unutulmuş Tepe* (1952) adlı eseri II.Dünya Savaşı sonrası Cezayir halkının maruz kaldığı sıkıntıları dile getiren sosyolojik bir romandır. Arap edebi çevrelerinde “üçleme romanlar” olarak bilinen Muhammed Dîb’in (ö.2003) bu romanlarından ilki *ed-Dâru’l-Kebire – Büyük ev* (1952) adlı romandır ve halkın Cezayir’in bağımsızlık mücadelesi döneminde yaşadığı açlık ve sefalet günlerini anlatır. Diğer iki romanı *L’Incendie – Yangın* (1954) ve *Le Metier â Tisser - Dokuma Tezgâhı* (1957) adlı eserleridir. Muhammed Dîb, bu eserlerinde davasından vazgeçmeyen bir direnişçi “mücahid” karakteri yaratarak inandığı Cezayir devrimine sanatıyla destek verir. Keza Cezayir toplumunun derinliklerinde gizlenmiş olayları ortaya çıkaran *Necma Yıldız* (1956) romanıyla Kâtib Yâsîn (ö.1989) ve savaş yıllarında göçmen kamplarında Cezayirli kadınların yaşadığı sıkıntıları *el-Kaberatu’s-Sâzecetu-Saf Şakalar* (1967) adlı romanıyla dile getiren kadın yazar Asiye Cebbâr (ö.2015) da Cezayir’in millî mücadelesine romanlarıyla destek vermiş yazarlardır. (Nâdiye- Fâyize, 2021: 248-249).

Cezayir millî mücadele dönemi edebiyatının en önemli tartışma konusu dildir. Tabiri caizse roman dilinin Fransızca ya da Arapça olması sömürge kavramının belirleyici kriteri olmuştur. Sanat bakımından değerli olmalarına rağmen sırf Fransızca yazıldıkları için Frankofon romanlara edebi antolojilerde yer verilmemiştir. Bu durum dönemin edebi çevrelerini ikiye bölmüştür (el-Hatibî,1971:26). Eserlerini Fransızca kaleme alan yazarlardan Muhammed Dîb (ö.2003) amacının sömürgeci güçlerin eziyetlerinden kaçınmak diye belirtir. Hatta Dîb, bu iddiasını biraz daha ileriye taşıyarak karşı çıkanları kendi yetersizliklerini perdeleme amacıyla itham eder. Romanlarını Fransızca yazan bir diğer yazar Mâlik Haddad (ö.1978) ise gerekçe olarak uluslararası arenada Cezayir’in düşünce dünyasını geniş çevrelere daha etkili duyurmak olarak açıklar (en-Nessâc, 1985: 187; Karasu, 2020:56; Yaşlak, 2014: 27).

Modern dönem Cezayir edebiyatında Arapçanın edebi dil olmasının temellerini 1931 yılında Abdulhamid b. Bâdis’in tesis ettiği “Müslüman Âlimler Derneği’nin

1 Frankofon edebiyatı, Cezayirli edebî ürünlerin uzun yıllar sömürgeci olarak kaldığı Fransız dilinde yazılmasıdır. Hatta sadece aydın kesim değil halk da sömürgeciliğin sonucunda Fransızcayı sözlü ve yazılı olarak Arapçanın yerine kullanmaya başlamıştır. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Hamdi Can (2013). “Frankofoninin Modern Cezayir Edebiyatındaki Rolü”. İ.Ü. Şarkiyat Mecmuası Sayı 22 (-1),s. 77-91.

kuruluşuyla ilişkilendirmek mümkündür. Nitekim bu dernek “Dinimiz İslam, dilimiz Arapça, vatanımız Cezayir” sloganıyla çalışmalarına başlamıştır. Arapçanın sömürge döneminde kaybettiği itibarının kazanılmasını misyon edinen bu dernek, Cezayir’in farklı bölgelerinde kolonyal yönetimin açtığı okullarda kültürel asimilasyon uygulayarak İslam dininin yanlış yorumlanması ve neticede yok olması için toplum nezdinde yaygınlaştırmaya çalıştığı yanlış bilgilerle mücadele etmiştir. Bu nedenle Müslüman Alimler Derneği, Fransız kolonyal yönetiminin kültürel asimilasyon politikasının etkilerini silmeye çalışan önemli bir platform olarak görülmektedir (Khelifa, 2014: 102). Arapça roman ise ancak bağımsızlığın getirdiği özgüvenle bağımsızlık sonrası dönemde görülür ve bu anlamda ilk roman Abdu’l-Hamîd b. Heddûka’nın (ö.1996) 1971’de yayımladığı “Rîḥu’l-Cenûb - Güney Rüzgârı”² adlı romandır.

Roman ve şiir haricinde, sömürge karşıtı söylemlerin sahnede dile getirilmesine vesile olan tiyatro eserleri de Cezayir millî mücadelesinde önemli etkilere sahip olmuştur. Nitekim millî mücadele dönemlerinde tiyatro, bilhassa işgal altındaki yerlerde çeşitli toplumsal grupları bir araya getirip onlarda ortak bir duygunun yaratılmasını ve ulusal değerlere sahip çıkılmasını amaçlamaktadır. Cezayir millî mücadele döneminde de Kâtib Yâsin’e “el-Cüssetü’l-Mutavvaka” (Boynu Halkalı Ceset) adlı tiyatro eseriyle bu duyguları ateşlemeyi ve direnişi kararlılıkla sürdürme duygusunu halka aşılama istemiştir. Zaten Kâtib Yâsin, tiyatro eserlerine yönelmeden önce romanlarında da vatan ve bağımsızlık konularına büyük önem vermektedir. Cezayir Millî Mücadele dönemindeki tiyatro eserlerine diğer bir örnek olarak Abdurrahman eş-Şerkâvî’nin direnişin sembol isimlerinden mücahide Cemile Bûhayrad’ın yaşamından esinlendiği “Me’sâtü Cemîle” (Cemile’nin Trajedisi) çalışması verilebilir. (Khelifa, 2014: 103).

Hiç kuşkusuz bağımsızlık mücadelesi sırasında aktif rol alan Cezayirli yazar, şair ve aydın milliyetçi kesimin çalışmaları Cezayir ulusal bilincinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Özellikle edebiyat, bağımsızlık mücadelesi sırasında Cezayir milliyetçiliğinin ifade edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Cezayir millî kültürünün korunmasına ve genç kuşaklara aktarılmasına da hizmet etmiştir. Sömürge yönetiminin eleştirilmesinde ve milliyetçi hareketin inşa edilmesinde en önemli argüman edebiyat olmuştur.

2. Türk Millî Mücadelesi ve Edebiyat:

I. Dünya Savaşına Almanya ile giren Osmanlı İmparatorluğu 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf Devletleri’yle imzaladığı Mondros Mütarekesiyle (Türkmen, 2000: 615-616) yenilgiyi resmen kabul etmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun fiilen varlığını sona erdiren bu anlaşmanın 7. Maddesi İtilaf Devletlerine güvenliklerini tehdit altında hissettikleri zaman gerekli gördükleri bir bölgeyi işgal etme hakkını vermektedir (Kaştan, 2019: 206). Anlaşmanın ardından kısa bir süre sonra İtilaf Devletleri bu maddeyi öne sürerek Türk topraklarını işgale yönelmiştir. Böylece;

2 Cezayir’in ilk çağdaş romanı olarak kabul görmektedir. Bkz.Akkar, a.e.,s.23.

İngilizler; Maraş, Urfa, Antep ve Musul'u

Fransızlar; Mersin, Adana ve Hatay çevresini

İtalyanlar; Antalya'dan Kuşadası'na kadar olan Ege Bölgesini

Yunanlar ise İzmir çevresi ve Doğu Trakya'yı işgal etmiştir.

Boğazlar ise İtilaf Devletlerinin ortak denetimi altına girmiştir (Budak, 1995: 87).

Mondros Mütarekesi imzalandığı zaman Musul ve çevresinde görevli Ali İhsan Paşa ile Suriye ve Şam cephesinde Yıldırım Orduları komutasındaki Mustafa Kemal Paşa'ya geri çekilme emri verilmiştir (Budak, a.g.e: 89). Ancak komutanlar bu emre direnmiştir. Mustafa Kemal Paşa Harbiye Nezaretine emrin kanunsuz olduğunu belirtmiş diğer yandan da birliğindeki silahların düşman kuvvetlerinin eline geçmemesi için halka dağıtmıştır. Dağıtılan bu silahların bir kısmı daha sonra Anadolu'daki düşman direnişine karşı kullanılmıştır. Bir kısım silah ise İttihat ve Terakki Cemiyeti içinde Enver Paşa liderliğinde kurulan gizli bir teşkilat olan "Teşkilat-ı Mahsusa" (Güneş, 2013: 103) tarafından daha güvenli görülen Doğu Cephesine taşınmıştır. Bu dönem Teşkilât-ı Mahsusa'nın Anadolu ve Rumeli bölgelerinde işgalci güçlere karşı bir direnişi mevcuttur.

15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edilmesi ve Türk halkına büyük zulüm uygulanmasının ardından 21 Haziran'da Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa, Kazım Karabekir, Refet Paşa ve Rauf Bey Amasya'da bir araya gelerek Amasya Tamimini yayımlamıştır (Yenal, 2023: 87-88). Amasya Tamiminde, ulusal bağımsızlığın yalnızca ulusun azim ve iradesi ile sağlanabileceği vurgulanmış ve millî bir direnişin elzem olduğunu belirtmiştir (Karakoç, 2019). Ülke çağında silahlı direnişler sürerken 4 Eylül 1919 tarihinde yurdun dört bir yanından delegelerin katılımıyla Sivas'ta bir kongre toplanmıştır. Sivas Kongresinde genel seçimler yapılan kadar İstanbul'daki Hükümet ile irtibatın kesilmesi ve ülkede yeni bir siyasi ve idari yapı inşası için temeli Erzurum Kongresi'nde atılan "Heyet-i Temsiliyenin" kurulmasına karar verilmiştir (Atatürk Ansiklopedisi).

Kurtuluş Savaşı'nda Doğu Cephesinde, silahlarını bırakmayan Kazım Karabekir Paşa komutasında Türk birlikleri Ermenileri büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Ardından ise Kızıl Ordu Ermenistan'ı işgal etmiştir. Neticede 16 Mart 1921 tarihinde Ruslarla Moskova anlaşması imzalanmıştır. Bu Anlaşma Kurtuluş Savaşında İstanbul Hükümeti varlığına rağmen Ankara Hükümeti ile yapılan uluslararası anlaşma olması hasebiyle oldukça önemlidir (Moskova Anlaşması). Diplomatik açıdan bu denli önemli anlaşma ile Doğu Cephesi kapanmış buradaki birlikler ve askeri malzemeler daha büyük tehdit arz eden Batı Cephesine transfer edilmiştir.

Batı Cephesinde ise ilk dönemde Ali Fuat Paşa önderliğindeki kuvvetler Yunanlılara karşı mücadele etmiştir. Mücadelenin devam eden sürecinde Ali Fuat Paşa'nın Moskova Elçisi olarak görevlendirilmesinin (Erdal, 2023: 25) ardından

Batı Cephesinin kuzeyinde Miralay İsmet Bey, güneyinde ise Miralay Refet Bey görevlendirilmiştir (Dönmez, 2012: 253). Kurtuluş Savaşı'nın Batı Cephesinde Ocak 1921'de Birinci İnönü Muharebesi, Mart 1921'de ise İkinci İnönü Muharebesinin (Çakır, 2021: 178-180) Türkler için zaferle sonuçlanmasıyla bölgede Yunan ilerleyişinin önüne geçilmiştir. Bu zaferler askeri alan haricinde siyasi olarak da millî mücadeleyi güçlendirmiştir. 23Ağustos- 13 Eylül 1921 tarihleri arasında meydana gelen "Sakarya Meydan Muharebesi" sonucunda ise Yunanlılar yine bozguna uğratılmıştır. Savaşdaki başarıları dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın rütbesi mareşalliğe yükseltilmiş ve ayrıca "Gazi" unvanı almıştır (Kara Harp Okulu İnternet Adresi). Diğer yandan Dumlupınar Meydan Muharebesi ile Yunan ordusu kesin bir yenilgiye uğratılmış ve işgal sonlandırılmıştır (Erkan, 2022: 263).

Güney Cephesinde millî kuvvetler Fransız lejyoner birlikleriyle karşı karşıya gelmiştir. 12 Şubat 1920 tarihinde Maraş'ta Sütçü İmam önderliğindeki birliklere düşman askeri yenik düşmüştür. 11 Nisan 1920'de ise Urfa'da Ali Saip Bey komutasındaki direnişçiler Fransızları şehirden püskürtmüştür. Neticede iyice zayıflayan Fransa TBMM ile Ankara Anlaşmasını imzalayarak işgal ettiği bölgelerden çekilmek zorunda kalmıştır. Diğer yandan Musul ve çevresinde ise Türk millî kuvvetleri İngilizlerle mücadele etmiştir. Boğazlara kuvvetlerinin bir kısmını göndermek zorunda kalan İngiliz Birlikleri bölgede Özdemiş Bey komutasındaki birlikler karşısında yenik düşmüştür.

Her üç cephede de başarıyla neticelenen millî kuvvetlerin direnişinden sonra Çanakkale Boğazında bulunan İngilizlerin geri çekilmesi için bir mütareke verilmiştir. Bazı İngilizler bu ultimatoğa karşı çıkmıştır. Ancak Birleşik Krallık'ta Lloyd Goerge hükümetinin düşmesinin ardından 11 Ekim 1922 tarihinde Ankara Hükümeti ve Birleşik Krallık arasında Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalanmıştır (İnönü Vakfı). Mudanya Ateşkesi sonrasında 1 Kasım 1922'de TBMM, saltanatı kaldırarak İstanbul Hükümetinin varlığına son vermiştir. Böylece 20 Kasım 1922 tarihinde toplanan Lozan Barış Konferansına Ankara Hükümeti temsilcileri İsmet Paşa, Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur, Maliye eski Bakanı Hasan Saka gibi isimlerin yer aldığı otuz üç kişi katılmıştır (Kodal, 2006: 217). Zorlu geçen müzakerelerin ardından 24 Temmuz 1923'te Türk delegasyonu Misak-ı Millî olarak tanımlanan sınırların içindeki büyük bir alanda Türk egemenliğini kabul ettirmiştir (Kodal, 2006: 240). 29 Ekim 1923 tarihine gelindiğinde ise Türk millî direnişçilerinin zaferleri Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş ilanıyla taçlanmıştır. Kurulan cumhuriyetin ilk cumhurbaşkanı ise Mustafa Kemal Atatürk olmuştur.

Kurtuluş Savaşının bel kemiği ve yön veren olgunun Türk milliyetçiliği olduğunu söylemek mümkündür. Türk milliyetçiliğinin temel amacı Türk toplumunun kültürel, sosyal ve siyasi bütünlüğü içerisinde yaşayarak dil, tarih, kültür ve kimlik unsurlarını koruyup geliştirmesidir. Diğer yandan ise Türk milliyetçilerinin büyük bir kısmının ülküsü Türkiye'nin milliyetçi temellerde yükselen ulusal bir devlet

olmasıdır. Bu minvalde Kurtuluş Savaşı sırasında Türk milliyetçiliği Türk milletinin bağımsızlığının ve birliğinin sağlanması için mücadele etmiştir. Liderliğini Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı dönemin Türk milliyetçiliği bu amaçlar doğrultusunda hem bağımsızlık mücadelesi sırasında hem de bağımsızlık zaferinin ardından milliyetçi bir devletin inşası için çeşitli politika ve reformlar üzerinde çalışmıştır. Bu politika ve reformları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Atatürk ve yoldaşları bağımsızlık mücadelesinde Türk milliyetçiliğini öne çıkarmıştır. Cumhuriyetin kurulması sonrasında da Türk toplumunun birliği ve devletin bütünlüğü için Türk milliyetçiliği güçlendirmek için Türk tarihini, kültürünü ve dilinin araştırılması ve geliştirilmesine yönelik çabalar sarfedilmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda Atatürk, Türk tarihini öğretmek amacıyla, Türk Tarih Kurumu'nu kurmuştur. Türk tarihi, Türk kültürü ve dilinin öğretimini sağlamak amacıyla, okullarda Türkçe dersleri verilmeye başlanmıştır. Ayrıca Atatürk, Türk kültürünün öğretilmesi amacıyla, Türk Kültürü Enstitüleri'ni kurulması için çalışmaları başlatmıştır.

Güçlü bir ulus devlet için milliyetçi bir eğitim sistemi elzem görülmüştür. Bu nedenle bilhassa Türk gençliğinin Türk tarihi, kültürü ve dilini öğrenmesi teşvik edildi.

Diğer yandan Atatürk Türk ulusunun muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkmasını da büyük bir hedef olarak belirlemiştir. Bu nedenle Türk halkının sosyal yapısı ve yaşam tarzlarını değiştirmek için birtakım milliyetçi sosyal reformlar da gerçekleştirilmiştir. Bilhassa Türk kadınının siyasi hakları, sosyal ve ekonomik statülerinin yükseltilmesine yönelik reformlar bu alandaki çalışmaların başında gelmektedir.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisinin güçlendirilmesi için de millî bir ekonominin oluşturulması önemsenmiştir. Bu kapsamda Atatürk sanayileşmeyi teşvik ederken diğer yandan da tarımın modernize edilmesi için büyük çabalar sarf etmiştir.

Cumhuriyetin ilanının hemen ardından Atatürk Türk kültürü ve sanatının teşvik edilmesi konusuna da büyük önem vermiştir. Bu kapsamda Türk operasının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca Türk folklorunun öğretilmesi amacıyla Türk Halk Bilimi Enstitüsü ve Ankara Devlet Konservatuvarı kurulmuştur (Atatürk Ansiklopedisi, Ankara Devlet Konservatuvarı).

Yukarıda özetlenen Türk ulusal kurtuluş mücadelesi ve sonrasında güçlü bir ulus devletin inşasının temel itici gücü olan Türk milliyetçiliği ve edebiyat arasında güçlü bir bağ kurulmuştur. Türk milliyetçiliğinin amaçlarını ve ideallerini yansıtmak, Türk gençliğinin milliyetçi duygularını geliştirmek ve Türk kültürünün tanıtılmasını sağlamak için edebiyat etkili bir argüman olarak kullanılmıştır. Türk millî edebiyatı Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir kısmının İtilaf devletleri tarafından işgal edildiği ve çeşitli isyan ve karışıklıkların yaşandığı bir dönemde oluşmaya başlamıştır.

Bütün yönlerden kuşatıldığı neredeyse tüm topraklarında isyanların ve karışıklıkların çıktığı bir dönemde atılır. 1911’de yayınlanan *Genç Kalemler* dergisi ile başlayan ve Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı’nın ortaya çıktığı 1923 yılına kadar devam eden bu edebî süreç “Millî Edebiyat Dönemi” olarak tanımlanmaktadır. Bu edebî dönemin başlıca temsilcileri; Mehmed Emin Yurdakul, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin ve Ali Canip Yöntem’dir (Dayanç, 2012: 91). Bu dönemin en önemli tartışma konusu sözlü ve yazılı anlatımlarda Türkçe kelimelerin kullanımını teşvik eden dilde sadeleştirme (Dayanç, a.g.e.: 98). Millî Edebiyat Dönemi konularının vatan, batı karşıtı millî, hamasi olması bu akımın büyümesinde en temel faktördür (Okay, 2005: 72-74).

Atatürk’ün 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkışı millî mücadelenin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Anadolu ajansı, 17 Mayıs 2020). Bu nedenle millî edebiyatın 19 Mayıs 1919’dan Cumhuriyet’in kurulduğu 1923 yılına kadarki döneminin adı Millî Mücadele/Kurtuluş Savaşı edebiyatı olarak anılmaktadır. Dönemin edebî eserlerine ilham kaynağı olan İstanbul Mitingleri’nin hiç kuşkusuz önemli bir yeri vardır. Önce İstanbul’un (13 Kasım 1918) ardından İzmir’in (15 Mayıs 1919) işgali, edebiyatçıların öncülük ettiği ve halkın yoğun ilgi gösterdiği İstanbul Mitingleri ile protesto edildi. Bu mitinglerde Fatih mitingine yazar Halide Edip Adıvar, Üsküdar mitinginde şair Talât Bey, Kadıköy Mitingi’nde ise yine Halide Edip, Hüseyin Suat Bey, Ahmet Kemal Bey gibi isimler okudukları şiirlerle halkta millî duyguları canlandırmışlardır. En kapsamlı miting ise İzmir’in işgalini protesto amacıyla 23 Mayıs 1919’da Sultanahmet Meydanı’nda düzenlenmiştir. Bu mitingde ise Mehmet Emin Yurdakul ve Halide Edip Adıvar kalabalık bir kitleye hitap etmiştir (Durmuş, 2017: 168-169). Bu mitinglerde konuşan edebiyatçıların hamasi ve coşkulu konuşmaları daha sonraki tarihlerde edebî eser haline getirilmiştir. Örneğin Attilâ İlhan’ın “*Dersaadet’te Sabah Ezanları*” (1981), Ayla Kutlu’nun “*Bir Göçmen Kuşu*” O (1985) ve Emine Işın’sunun “*Cumhuriyet Türküsü*” eserleri bu mitinglerden etkilenerek kaleme alınmıştır (Durmuş, a.g.e.:173-176).

Millî Mücadele Dönemi’ndeki en bilinen isimler Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin ve Halide Edip Adıvar’dır (Ünalın-Özer, 2018:261). Halide Edip’in 1923 tarihinde basılan ünlü “Ateşten Gömlek” adlı eserinde Kuvayı Millîye güçleri ve onlara karşı ayaklanan yerli çeteler işlenmiştir (Gündüz, 2007: 141-142). Halide Edip eserlerinde yaşanan olumsuz olayları, işgalleri, ihanetleri işlemiş, buna karşılık kötümser olmamış, geleceğe ümitle bakmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise Millî Mücadele dönemine yakından şahitlik edip Mustafa Kemal ile tanışıklığı olan bir yazardır (Karaosmanoğlu, 1964). Bu dönemde edindiği gözlemlerin de etkisiyle hikâye, roman ve anıları kendine has edebî üslubuyla kaleme almıştır. *Yaban* (1932), *Kıralık Konak* (1922), *Sodom ve Gomora* (1928) ve *Bir Sürgün* (1937) Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun en bilinen eserlerindedir.

Millî Mücadele dönemi şiirlerinde halka moral vermek ve milletin direncini arttırmak gayesi ile tarih şuuru, vatan sevgisi işgallerin yarattığı hüznün ve cephelerde

verilen mücadele ve kahramanlıklar işlenmiştir. Millî şair Mehmet Akif Ersoy'un "Çanakkale Şehitlerine" (MEB İnternet Sayfası M. Akif Ersoy Eserleri), Mehmet Emin Yurdakul'un "Cenge Giderken" (Şiir Parkı), Yahya Kemal'in "Akıncılar", Faruk Nafiz'in "Ah İzmir!" ve Halide Nusret'in "İstiklal Şehitlerine" adlı şiirleri bu dönemde kaleme alınmış şiirlerden başlıcalarıdır (Edebiyat ve Sanat Akademisi).

Sonuç olarak, Türk ulusal bağımsızlık mücadelesi sırasında ve sonrasında, edebiyat Türk milliyetçiliğinin önemli bir parçası olarak ortaya çıkmış ve dönemin şartlarında halkın moralini yükseltmek, millî duyguları coşturmak ve en önemlisi de gelecek kuşaklara bu mücadeleyi tanıtmak için çok sayıda eser yazılmıştır.

SONUÇ:

Türk ve Cezayir millî mücadelelerinin her ikisi de bağımsızlık ve kendi kaderini tayin etme arzusuyla karakterize edilmiştir. İki mücadele arasında önemli benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. En önemli benzerliklerden birisi hem Türkiye'nin hem de Cezayir'in sömürgeciliğin mirası ve toplumları üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaya yönelik çabasıdır. Her iki ülkede de kendi ulusal kimliklerini ortaya koyma ve eski sömürgecilerin kültürel ve siyasi etkilerinden kurtulma ihtiyacı vardı. Bir diğer benzerlik de edebiyatın hem Türk hem de Cezayir millî mücadelelerinde önemli bir rol oynamasıdır. Edebiyat, işgalci güçlere karşı bir direniş ile ulusal birlik ve kimliği iletme aracı olarak kullanılmıştır.

Diğer yandan iki mücadelenin nitelikleri arasında farklılıklar da mevcuttur. Örneğin Türkiye'nin nispeten erken bir tarihte, 1923'te bağımsızlığını elde etmesine karşı, Cezayir'in bağımsızlığı 1954'ten 1962'ye kadar çok daha uzun ve daha şiddetli bir mücadele sonrasında mümkün olmuştur. Diğer bir fark ise, Türkiye'nin millî mücadelesi daha çok seküler, Batı tarzı bir ulus inşa etmeye odaklanırken, Cezayir'in mücadelesi daha çok Arap ve İslamî kimliğini geri kazanmaya odaklanmıştır.

Hem Türk hem de Cezayir millî mücadele sürecinde edebiyat, ulusal kimliğin şekillenmesinde ve bağımsızlık mücadelelerinin ideallerinin desteklenmesinde etkili olmuştur. Edebi eserler baskıcı rejimlere karşı bir direniş aracı olarak ve ulusal birlik ve kimliği teşvik etmenin bir aracı olarak kullanılmıştır. Ayrıca bu süreçlerde edebiyat, kamuoyunu şekillendirme, farkındalık yaratma ve siyasi ve sosyal değişime ilham vermede güçlü bir araç olarak hizmet etmiştir.

Türk millî mücadelesinde edebiyat, ulusun kimliğini şekillendirmek ve modern, laik ve birleşik bir Türk ulusu yaratma ideallerini desteklemek için güçlü bir araç olarak kullanılmıştır. Türk milletinin kimliğinin şekillenmesinde edebiyatın önemi kabul edilerek millî bir edebiyatın geliştirilmesi teşvik edilmiştir. Bu millî edebiyat, modern, laik ve birleşik bir Türk ulusu fikrinin yaygınlaştırılmasında, kamuoyunun şekillenmesinde, siyasi ve toplumsal değişimin esinlenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Cezayir millî mücadelesinde de edebiyat, ulusal bağımsızlığın milliyetçi duyguların inşasında âdeta bir çimento işlevi görmüştür. Ülkenin Fransa tarafından sömürgeleştirilmesiyle geçen uzun tarihi, Cezayir'in bağımsızlık mücadelesinin siyasi ve kültürel karmaşıklıklarını yansıtan zengin bir edebi gelenek üretmiştir. Hem Arapça hem de Fransızca Cezayir edebiyatı, Cezayir halkının mücadele ettiği zorluklar hakkında farkındalık yaratmak ve siyasi ve sosyal değişime ilham vermek için güçlü bir araç olarak kullanılmıştır. Cezayir'in bağımsızlık mücadelesi konusunda kamuoyunun şekillenmesinde ve farkındalık yaratılmasında önemli rol oynayan edebiyat, aynı zamanda baskıcı Fransız rejimine karşı bir direniş aracı olarak da kullanılmıştır.

Extended Abstract:

National struggles for independence and liberation constitute pivotal events in the histories of nations, shaping their socio-political identities and cultural narratives. This study comparatively examines the roles of literature in fostering national identity and consciousness during the independence struggles of Türkiye and Algeria. Both nations went through long and arduous periods of resistance for the attainment of sovereignty, characterised by common values such as determination, national consciousness and the pursuit of independence. In this context, literature emerged as a vital medium to mobilise societies and strengthen national sentiments. The aim of this research is to elucidate the transformative impact of literature during these historical periods and its contributions to the construction of collective identity and national unity.

The primary research question investigates how literature influenced the formation of national identity and consciousness in Türkiye and Algeria during their respective independence movements. The hypothesis posits that literature served as a crucial tool not only for resisting colonial powers but also for promoting national unity and pride by highlighting historical heroes, symbolic narratives, and cultural motifs. Through a qualitative content analysis of literary works produced during these periods, the study identifies the shared and distinct ways literature contributed to societal transformation in both countries.

The findings reveal that in Türkiye, literature was instrumental in advancing the ideals of the Republic and reinforcing Atatürk's vision of a unified, modern nation-state. Turkish authors, poets, and intellectuals employed literary tools to celebrate historical achievements and motivate the public toward embracing republican ideals. Similarly, in Algeria, literature, produced in both Arabic and French, reflected the complexities of its colonial past and independence struggle. It has been demonstrated that Algerian authors employed literature as a medium to elevate awareness concerning socio-political circumstances, galvanise resistance, and conceptualise a future unencumbered by colonial subjugation. A salient finding of this study pertains to the pivotal role of Sufi spiritual leaders in the evolution of Algerian nationalism, and the cultural significance of poetry in the nurturing of Arab nationalism.

The study concludes that literature played a dual role in both nations: as a medium of resistance against occupying forces and as a catalyst for building national identity and unity. Despite differences in their cultural and historical contexts, the literary movements in Türkiye and Algeria share remarkable parallels in their contributions to political and societal revolutions. These findings underscore the enduring relevance of literature in shaping collective memory and identity during times of national transformation.

KAYNAKÇA:

- ABDELMU'TI, Afaf (2003) . Hadıru'r-Rivayet Fi'l- Mağribi'l- Arabi, Tunus: Daru'l-Mearif.
- BUDAK, Mustafa (1995). "Mütareke döneminde itilaf devletlerinin müdahaleleri (30 Ekim 1918-15 Mayıs 1919)." İlmî Araştırmalar, 5, s.81-105.
- ÇAKIR, Gül (2021). "Millî Şef Dönemi Ulusal Basında İnönü Zaferlerinin Yıldönümleri (1938-1950)". Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21, 175-190.
- DAYANÇ, Muharrem (2012), "Millî Edebiyat dönemi, Milliyetçi Edebiyat ve Millî Edebiyat Kavramı Üzerine Düşünceler" Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), 91-103
- DEMİR, Hamit (2018). "Libya'da Tasavvufî Hayat (Senûsiyye Tarikatı)." Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, no. 42, s.160-66.
- DÖNMEZ, Elif (2012). " Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Millî Mücadele'ye yansımaları." Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, s.253.
- DUMAN, Harun (2018). "Savaş Edebiyatı". Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,58 (1), 99-110.
- DURMUŞ, Gökay (2017), "İzmir'in İşgalini Protesto Amacıyla İstanbul'da Düzenlenen Mitinglerin Türk Romanındaki Yankıları", s.165-168.
- EN-NESSÂC, Seyyid Hamid (1985). Bânûrâma'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Hâdîşe,
- ERDAL, Burcu Özcan (2023) "General Frunze'nin Türkiye Ziyareti ve 1922 Türkiye-Ukrayna Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması", Türk Dünyası Araştırmaları, 135(266), s. 21-42.
- ERKAN, Mehmet Sedat (2022) "Türk Tarihinde Bir Dönüm Noktası, Büyük Taarruz ve 30 Ağustos Başkomutan Meydan Muharebesi", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum ,11:32, s.243-271.
- FIRAT, Melek (2009), "Soğuk Savaş Sonrasında Fransa'nın Dış Politikası", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 64(01), s.115-163.
- FOIS, Marisa (2016). "Identity, Politics and Nation: Algerian Nationalism and the 'Berberist Crisis' of 1949" British Journal of Middle Eastern Studies, 43.2
- GHOCHÉ, Ralph (2019). "Catholicism, assimilation, and civic identity in France and Algeria.", Daniel Coslett (Ed.), "Neocolonialism and Built Heritage, Routledge
- GÖKGÖZ, Turgay (2018). Bağımsızlık Sonrası Cezayir'de Edebi ve Kültürel Çevre (1962-2016), Yayımlanmış doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- GUİLLAUME, Isabelle. (2021). Présentation. L'insurrection kabyle de 1871. Représentations, transmissions, enjeux identitaires en Algérie et en France. Études françaises, 57(1), 5-10.

- GÜNDÜZ, Osman(2007), “Yakın Dönem Tarihsel Romanlarda Çatışma Alanları Ve Tarihsel Romanların Ulusal Kimlik Edinmedeki Rolü”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 14:35, 135-156
- GÜNEŞ, Gönül (2013), “Teşkilat-ı Mahsusa ve Birinci Dünya Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri.” Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi 29.85 (2013), s.103.
- ISMAİL, Larbi, (2024). Poverty in the policy of the French colonial administration between the two wars (1919-1939) and its social effects in the countries of the Maghreb. Journal El-Baheth in Human and Social Sciences Volume15 Number, 148-159.
- JESUS, Carlos Echeverría (2004). “The Algerian armed forces: national and international challenges.” Mediterranean & Arab World/Defence & Security, (8), s.105-138.
- KARAKOÇ, Ercan (2019). “Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I: Kongreler Dönemi: Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki Faaliyetleri, Samsun'a Çıkışı, Genel-geler ve Kongreler.”,
- KARAOSMANOĞLU, Y.Kadri (1919). “Harp ve Edebiyat”. Büyük Mecmua, nşr:15, 13 Teşrin-i Sani/ Kasım.
- [HTTPS://ACİKERİSİM.GELİSİM.EDU.TR/XMLUI/BİTSTREAM/HANDLE/11363/1721/HAFTA08_\(ATA1-TR\)_EKARAKOC.PDF?SEQUENCE=6](https://acikerisim.gelisim.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11363/1721/hafta08_(ata1-tr)_ekarakoc.pdf?sequence=6) (Erişim: 27.10.2024).
- KARASU, Kamil (2020). Cezayir Arap Romanının Doğuşu ve Gelişimi (1962-1992), Yayınlanmış doktora Tezi , Ankara Üniversitesi
- KAŞTAN, Yüksel (2019), “Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Alman Basınında Yansımaları (Ekim-Kasım 1918 Tarihileri Arasında)”, Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 6(12), 189-211.
- KHELİFA, Samiha (2014). “Cezayir'in İşgal Döneminde Edebiyat, Estetik ve Tarih”, III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, Sakarya, , s. 104.
- KODAL, Tahir (2006), “Lozan Barış Antlaşması ve Türk kamuoyu”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 22(64-65-66), s.215-244.
- KÖSE, Kadir (2019). *Afrika Tasavvuf Araştırmaları*. İstanbul:Kalem Yayınevi.
- LASHEB, Mohammed, ve Mecherki Lasheb (2020), “Maupassant revisité L'Algérie, blancheur et tourments Maupassant revisited Algeria, whiteness and torment”, Revue Ichkalat, 9:4, s. 550-565
- MAAMRİ, Malika Rebai (2009). “The syndrome of the French Language in Algeria.” International Journal of Arts and Sciences 3(3), s.77-89.
- MEİSAMİ, Julie Scott, & Starkey, Paul (Ed.). (1998). Encyclopedia of Arabic Literature (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203020425>
- MIRAGLIA, Anne-Marie (2017), “De l'écriture journalistique à l'écriture romanesque: la conquête de l'Algérie e chez Assia Djebar.” Çedille, Revista de Estudios Franceses 13

- MORITZ, Feichtinger (2017). “‘A Great Reformatory’: Social Planning and Strategic Resettlement in Late Colonial Kenya and Algeria, 1952–63.” *Journal of Contemporary History* 52.1.
- NÂDİYE, Fâyize (2021) Devru’l-Edebi fi Te’cici’s-Sevreti’l-Cezairiyyeti, NAM, Mehmet . «İşgalden İstiklale Cezayir» *Tarih Dergisi*, (55), s.155-187.
- OKAY, Orhan, “Millî Edebiyat Akımı”, TDV İslam Ansiklopedisi, s.72-74.
- PALAJ, Dino. (2014). *Islam and the Politics of Assimilation in French Colonial Algeria*. In *African Culture and Global Politics*, Routledge.
- SAMERS, Michael (1997).”The Production of Diaspora: Algerian Emigration from Colonialism to Neo-Colonialism (1840–1970)”, *Antipode* 29.1
- THOMAS, Martin, ve Pierre Asselin (2022).”French Decolonisation and Civil War: The Dynamics of Violence in the Early Phases of Anti-colonial War in Vietnam and Algeria, 1940–1956.” *Journal of Modern European History*, 20.4, s.513-535.
- TODD, David (2011). “A French imperial meridian, 1814–1870.” *Past and Present* 210.1, s.155-186.
- TÜRKMEN, Zekeriyya (2000). 30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş Ve Kadrosuna Bir Bakış. OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 11(11), 615-632.
- USTA, İbrahim (2012). “İbrahim El-Yazıcı ve en-Nahdatu’l-Edebi’l Arabî”. *Turan-Sam*, 4 (13),21-27, Kış.
- ÜNAL, Yenal (2023). Refik Halit Karay’ın Kaleminden İzmir’in İşgalinin Değerlendirilmesi. *Tarih ve Günce*, (12), 75-92.
- ÜNALAN, Duygu (2018). “Millî Mücadele Dönemi Yazarlarından Halide Edip Adivar, Reşat Nuri Güntekin ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Romanlarının Popüler Kültür İçerik Özellikleri Bağlamında Güncellenmesi”, *Folklor/Edebiyat*, 24(95), s. 261-278.
- ÜNALAN, Duygu ve Ömer Özer (2018) “Millî mücadele dönemi yazarlarından Halide Edip Adivar, Reşat Nuri Güntekin ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun romanlarının popüler kültür içerik özellikleri bağlamında incelenmesi”, *Folklor/Edebiyat*, 24(95), s.261-278.
- VÂSÎNÎ, el-A‘rac (1986). *el-Usulu’t-Tarihiyye li’l-Vakı’iyyeti’l-İştirakiyye fi’l Edebi’r-Ruvai’l-Cezairi*.
- WALL, Irwin M. (2001). “Pierre Mendès France face au problème algérien: une attitude moderne?.” *Matériaux pour l’histoire de notre temps*, 63(1), s. 13-22.
- YAŞLAK, Sevda (2014). *Abdulhamid B. Haddûka ve Ğaden Yevm Cedid Adlı Romanı.Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı*.
- YEFSAH, Mohammed (2013). “Lounès Matoub et ses chansons: l’Algérie embrasse le cœur, l’Algérie attise la raison”, *Nouvelle Revue Synergies Canada*, 6, s.1-10.

- “Ankara Devlet Konservatuvarı”, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ankara-devlet-konservatuvvari> (Erişim:29.10.2024).
- “Ankarave Bir Milletin Şahlanışı”, Kara Harp Okulu, https://kho.msu.edu.tr/hakkinda/harbiyeli_ataturk/ankara.html (Erişim:30.10.2024)
- “Cenge Giderken”,Şiir Parkı, <https://www.siiirpar-ki.com/kahramanlik13.html> (30.10.2024)
- “Cezayir’in 132 yıllık Fransız zulmünden kurtulduğu gün”, TRT Haber 1 Kasım 2022, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/cezayirin-132-yillik-fransiz-zulmunden-kurtuldugu-gun-720000.html> (Erişim Tarihi:29.10.2024)
- “Du C.R.U.A. au G.P.R.A.”, Le Monde, 20 Mart 1962, https://www.lemonde.fr/archives/article/1962/03/20/du-c-r-u-a-au-g-p-r-a_2346316_1819218.html (30.10.2024)
- “Heyet-i Temsiliye”, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/heyet-i-temsiliye/> (Erişim:26.10.2024).
- “Kurtuluş Savaşı Edebiyatı”, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kurtulus-savasi-edebiyati/> (Erişim: 29.10.2024).
- “MehmetAkif Ersoy Eserlerinden”, <https://www.meb.gov.tr/istiklalmarsi/mehmetakifersoy/Eserleri/Eserlerinden> (30.10.2024)
- “Millî Mücadele Dönemi Şiiri Şairler ve Dergiler”, <https://www.edebiyatvesanatakademisi.com>, (Erişim: 28.10.2024).
- “Millî Mücadele›nin ilk adımı 101. yılında”, Anadolu ajansı, 17 Mayıs 2020, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/milli-mucadelenin-ilk-adimi-101-yilinda-/1843797> (Erişim: 30.10.2024).
- “Moskova Antlaşması”, <https://antlasmalar.com/moskova-antlasmasi> (Erişim Tarihi: 27.10.2024).
- “Mudanya Ateşkes Antlaşması ve İsmet Paşa”, İnönü Vakfı, <https://www.ismetinonu.org.tr/mudanya-ateskes-antlasmasi-ve-ismet-pasa/> (Erişim:29.10.2024).
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1964), “Atatürk’ün İnsanlığı”, Yakup Kadri Karaosmanoğlu tarafından 10 Kasım 1963 tarihinde Türk Tarih Kurumu tarafından düzenlenen Atatürk’ü Anma Töreninde yapılan konuşma, Atatürk Konferansları I, Türk Tarih Kurumu. https://ata.msb.gov.tr/Content/Upload/Docs/ataturkun_insanligi.pdf (Erişim: 30.10.2024).